

ТҮШҮНДҮРМӨ СӨЗДҮКТӨРДҮ АВТОМАТТУУ КОТОРМО ПРОГРАММАЛАРЫН ЖАНА РЕДАКЦИЯЛОО СИСТЕМКОЛОДОРУН ТҮЗҮҮ

Түшүндүрмө сөздүк деп, башкы максаты кайсы тилде болбосун сөздөрдү түшүндүрмө маанисин ошол тилде кеңири түшүндүргөн сөздүктү айтабыз. Кээ бир түшүндүрмө сөздүктөрдө сөздөрдүн мааниси керектүү учурда сүрөттөлүштөрдүн жардамы менен ачылат. Эмоционалдуу, экспрессивдүү жана стилистикалык коннотация атайын белгилер менен көрсөтүлөт.

Негизгинен түшүндүрмө сөздүк тер ушул кездеги адабияттын тили сөздүгү болуп саналат. Алардын кээ бири катуу нормативдүү мүнөзүү алып жүрөт. Б.а. фактыларды гана тандап, бүтүн бойдон тийиштүү адабияттык нормада бул фактыларды жалгыз туура деп сүнүп кылат жан кичине жөнөкөй бир жакка сүйлөөдө баран. четке кагат. Буга типтүү мисал болуп француз тилинин академиялык сөздүгү эсептелет.

Түшүндүрмө сөздүктөрдүн негизги максаты-сөздөрдүн маанисин түшүндүрүү жана аларды сүйлөөдө колдоно билүү, туура эмести түшүрөөлө, сөздү тилдин стилине байланышын көрсөтүү, окуучуларга атоочторду, жактарды жана грамматикалык формасын өзгөчөлүктөрүн көрсөтүү, сөздөр кандай жазыларын жана айтыларын көрсөтөт.

Түшүндүрмө сөздүктөр эреже боюнча (бардык эле учурда эмес) нормативдүү болот. Ба. сөздөр адабият тилинин нормасына дал келген сүүнүчтө түшүндүрүлөт. Бардык көрсөтүлгөн орус тилинин түшүндүрмө сөздүк теру нормативдүү, мында жалгыз гана В.И. Далянин "Толкового словаря живого великого русского языка" сөздүгү кирет.

Компьютер технологиясынын өнүгүшү менен интернет мейкиндигинде биз каалагандай маалыматты каалаган тилбизде таба алабыз. Ал тургай бул маалыматтарды каалаган тилге которуу, билбеген терминдерди табуу биз үчүн кейгой болбой калды. Онлайн режиминде иштеген сайттардын жардамы менен, же оффлайн программаларды (Prompt, Lingvo) колдонуп тексттерди, терминдерди көптөгөн тилдерге которо алабыз. Интернет желесинде күнүгө миндеген макалалар жазылып, чыгарылып, которулуп, өзгөртүлүп, көбөйтүлүп, жарыяланып турат. Тексттерди сайты жана ошондой эле Prompt которуучу программасы сыяктуу эле рерайтинг жана копирайтингге да жогоруда айтылган операцияларды жасоо үчүн жардамчы программаларды колдонобуз.

Учурда компьютер техникасы менен инновациялык информациялык технологиялардын өтө тездик менен өнүгүшү жаатты дүйнөлүк деңгээлдеги парадигмалардын, концепттердин, көз караштардын, интеллектуалдык ойломдун кескин алмашып, улам өзгөрүп, прагматикалык негизде келечекке багытталгандыгын күбөлөп, эл аралык, саясий-экономикалык, илимий-техникалык, маданий-социалдык, саясий-экономикалык жана башка тармактардын глобалдык масштабда өнүгүүсүн шарттап, кесин өсүү баракатын маалыматтарга ээ. Ааламдашуунун мындай шарттада маалыматтарды топтоо,

сактоо, жеткирүү, иштетүү жана башкаруунун ишенимдүү негизин түзгөн терминологиялык, лексикографиялык, лингвоинформациялык базаларга, жасалма интеллект, баарлашуу жүйөлөрүнү, маалымат издее, эксперттик, автоматтык котормо, текстти иштетүү системаларына, тилди окутуу-үйрөтүү технологияларына, ошондой эле бул өзүбүздүн аркалаган компьютердик жана колдонмо лингвистика багытындагы заманбап изилдөөлөргө болгон муктаждык барган сайын күч алууда.

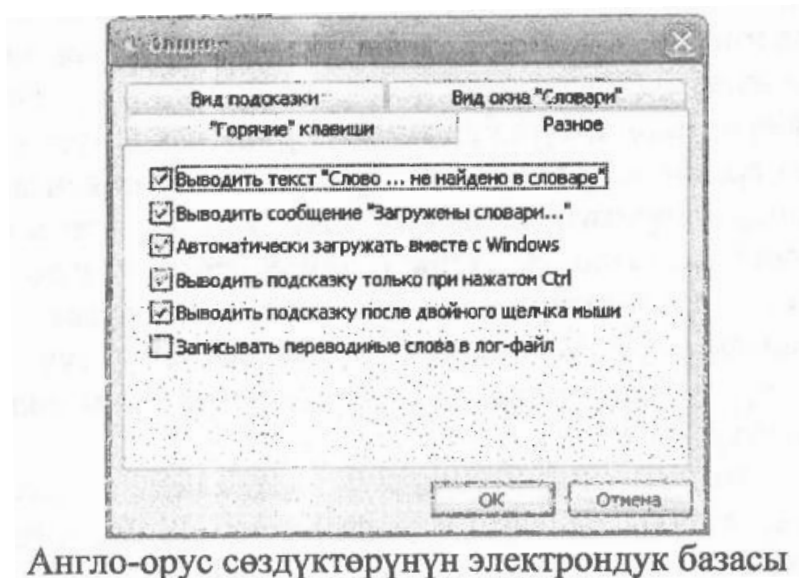
Ошондой эле, тилдин түрдүү деңгээлдерин, конститутивдик бирдиктерин жана андагы өз ара окшош байланыштарды жана айырмачылыктарды, өзгөчө алардагы басымдуу мүнөзгө ээ изоморфизм мыйзам чемемдүүлүктөрдү б.а. лингвисттик жана экстралингвисттик феномендерди талдоо жана синтездөө менен келечекте компьютердик жана информатикалык лингвистиканын маселелерин (мисалы, автоматтык которуу, маалымат берүү, жыйноо, сактоо, оозекки башкарылуучу жана аткарылуучу технологияларды ишке ашыруу, ж.б.) чечүү мүмкүнчүлүктөрү кеңейүүдө.

Ошентип, тилдик кубулуштарды (фактыларды) автоматтык түрдө жыйноо, талдоо, саноо, башкаруу (классификациялоо, инвентаризациялоо) жана аларды түрдүү прикладдык максаттарда пайдалануу, колдонуу ал үчүн инновациялык компьютердик техникаларды, маалыматтык (информациялык) жана телекоммуникациялык технологияларды кеңири колдонуунун абдан натыйжалуу жана пайдалуу экендигине, биздин ушул илимий изилдөөдө ишибиздин жыйынтыктарында өзгөчө маани берилди. Анткени кыргыз тилиндеги математика жана информатика багытындагы сөздөрдүн негизинен жалпы эле илимий техникалык жана ошол сыяктуу тилбиздин электрондук базасын ар максатуу көрсөткүчтөрдү (энциклопедиялык, түшүндүрмө, котормо, электрондук иш кагаздары жүргүзүү, терминдердин электрондук базасын түзүү, презентациялык слайд-фильмдер, веб-ресурстарды түзүү, мультимедиялык программаларды иштеп чыгуу ж.б.) түзүү жана негиздөө иштери бүгүнкү күндөгү эң актуалдуу маселелерден. Мындай иштерди аткаруу комплекстүү ыкмаларда, технологияларга жана түрдүү адистердин биргелешип кызматташуусун да талап кылат.

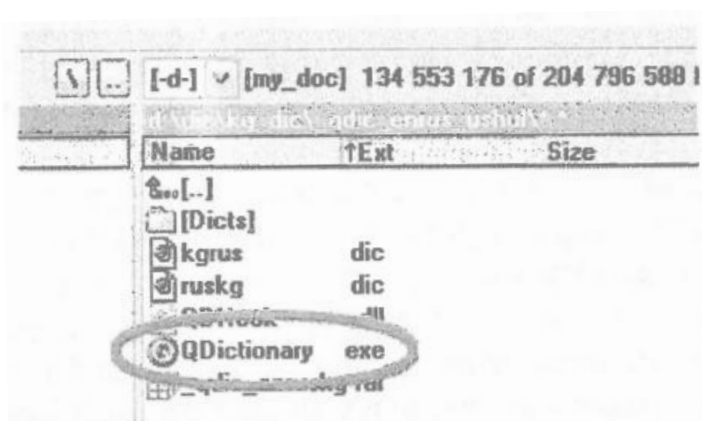
Албетте, табигый тилди сыпаттоодо математикалык теоремалардын мааниси чон роль ойнойт. Математикалык лингвистиканын методдору менен тилдин ар түрдүү тексттеринин санын, көлөмүн, структурасын болжолдоого болот. Ошентип, маалыматты (информацияны) таратуу, жыйноо жана сактоо үчүн кадимки табияттык тил гана эмес, ар кандай жасалма тилдерди да колдоно болот. Алардын ичинен негизги орунду математика тили ээлейт. Ал өзүнчө бир бөлүгүнөн (символдордун) системасын түзөт. Мисалы, тексттерди компьютерге түшүрүүгө же окуу процессинде колдонуу үчүн математикалык тил (белгилер) колдонулат.

Азыр лингвистикалык маселелерди компьютердик, информациялык технологиялар менен математикалык лингвистиканын ыкмалары менен изилдөө иштери өнүгө баштады. Мисалы, математикалык лингвистиканын чегинде тилдин биринчи формалдуу моделдери пайда болгондо, аларды түзүү системасынын абалдарынын көптүгү кайсы бир белгилүү ыкма менен берилген, ал эми абалдын көптүгүн берүүдө башка ыкмалар да колдонулуп алардын

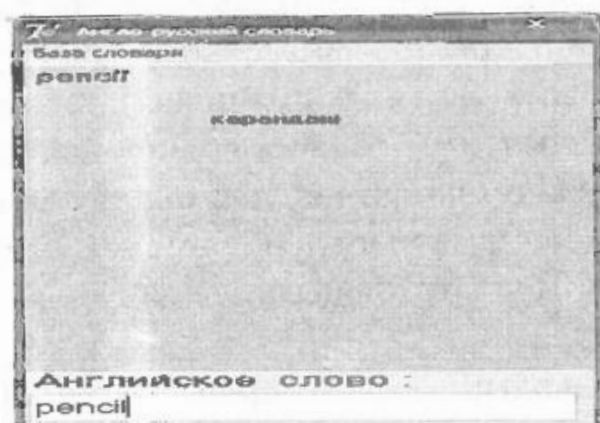
эквиваленттүүлүгү негиздүү божомолдоодон башталган. Эрежелердин көптүгү абалдардын көптүгү менен тенделип, белгилүү моделдин шартталышы прогноздолот.

Англо-орус сөздүктөрүнүн электрондук базасы

Берилиштер базасына сөздүктү киргизүү

Сөздүктөн сөздү издөө

Нареч, 1. бүгүн
2. перен, (теперь) азыркы учур,
Азыркы убакыт, азыр

Мында ушундай электрондук сөздүктөр базасында төмөнкүдөй максаты камтыйт:

сөздөрдү киргизүү, алардын ар кандай маанилерин табуу;
алфавиттик тартипте жайгаштыруу;
сөз көрсөткүчтөр боюнча сөздүздө;
сөз көрсөткүчтөрүнүн жалпы санын табуу.

Бул электрондук сөздүктөр базанын моделин ар түрдүү илимдердин тармактарында электрондук которгуч катары колдонсо болот. Ошондой эле, сөздүктүздө процессин автоматташтырууга жана эмгек ресурстарын үнөмдөөгө мүмкүндүк берээри шексиз.

Негизинен терминдерди жөнөкөй жол менен издөө, белгилүү тартипте түзүү өтө көп убакытты талап кылат. Ошентип, көрсөтүлгөн алгоритмдердин жардамы менен алфавит боюнча иреттелген жана ар бир сөз формасынын колдонуу көрсөтүлгөн электрондук сөздүгүнө ээ болуу убакытты эффективдүү жана үнөмдүү пайдаланууда пайдасы чоң.

Ошондой эле, бул макала берилиштердин (информациялык) базаларын, автоматтуу котормо программаларын жана редакциялоо системаларын түзүү сөз көрсөткүчтөрдүн санын табуу менен байланыштуу.

Азыркы мезгилде компьютер техникасы программисттер, инженерлер гана эмес ар түрдүү адистеги колдонуучулар, лингвисттер, котормочулар үчүн да англис тилиндеги маалыматтарды тез ыкчамдыкта которууда эң маанилүү орунду ээлейт. Ушуга байланыштуу кардарлар үчүн компьютердик сөздүктөр чет тилиндеги маалыматтарды оперативдүү которууда, убакытты үнөмдөө эң ылайыктуу курал болуп саналат. Мындан сырткары, азыркы учурда чет тилдик тексттерди которууга тагыраак которгон программалык-котормочулар бар. Көрүнүктүү испан лексикографы Х. Касарес өзүнүн «Введение в современную лексикографию» (орус тилине которулган) деген эмгегинде лексикография бул техника жана сөз куруу искусствосу же башкача айтканда «лексикография» деген сөздүн синоними «сөздүк техника», деп аныктама берген.

Октябрь революциясына чейин кыргыз тил илими атайын изилденүүчү объект катары каралган эмес.

Кыргыз жазуу ишинин калыптануу процесси Касым Тыныстановтун эмгектерине байланыштуу.

Кийинки мезгилде компьютер техникасынын өнүгүүсүнүн негизинде сөздүктөрдүн жаңы типтери – электрондук сөздүктөр пайда болду.

Мындай типтеги сөздүктөр лексикография тарыхында, анын өнүгүүсү менен бирге жаңы баскычтагы сапаттуу жаңы термин болуп калды.

Прикладдык лингвистиканын бир топ жылдан берки мезгилдеги өнүгүү тажрыйбасы индекстөө, аннотация жана реферат түзүү иштерин квантитативдик лингвистиканын ыкмаларын колдонбой жана тигил же бул тилдин жалпы информациялык базасын (фондун) түзбөй турмушка иш жүзүндө ашыруу мүмкүн эмес.

Колдонулган адабияттар

1. Автоматизация составления и ведения словарей для систем фразеологического машинного перевода текстов с русского языка на английский и с английского на русский /Г.Г. Белоногов, Ю.Г. Зеленков, Б.А. Кузнецов, А.П. Новоселов, Александр А. Хорошилов, Алексей А. Хорошилов. //Сб. "Научно-техническая информация", Сер. 2, | 12, ВИНТИ, 1993;
2. Интерактивная система русско-английского и англо-русского машинного перевода политематических научно-технических текстов. /Г. Г. Белоногов, Ю. Г. Зеленков, Б. А. Кузнецов, А. П. Новоселов, Н. А. Пашенко, Александр А. Хорошилов, Алексей А. Хорошилов. //Сб. "Научно-техническая информация", Серия 2, | 3, ВИНТИ, 1993.
3. Шаляпина З.М. Автоматический перевод: эволюция и современные тенденции //Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С.105-117.
4. Сергеев В.Н. Словари – наши друзья и помощники. – М.: Просвещение, 1984.
5. Гүлзура Жумакунова ТҮРК ЛЕКСИКОГРАФИЯСЫНЫН ТАРЫХЫНАН (Түрк сөздүктөрүндө илимий принциптердин калыптанышы). – С. 61.